

KIRJA-ARVIO: HISTORIAN VALOJA JA VARJOJA

*Peltonen, Matti 2006: Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka.
Helsinki: Gaudeamus. 269 sivua.*

Kirsti Salmi-Niklander

Matti Peltonen on esitellyt mikrohistoriallisen tutkimuksen kansainvälisiä virtauksia ja metodologisia lähtökohtia suomalaiselle tutkijakunnalle (Peltonen 1999). *Lukkari Saxbergin rikos* on kansikuvaa myöten lukemaan houkutteleva teos ja myös mainio johdatus mikrohistorialliseen metodiin. Kirjan nimi herättää odotuksia, että kysymyksessä olisi historiallinen ”salapoliisipähkinä” Natalie Zemon Davisin *Martin Guerren paluun* (2001) tapaan. Tutkimuksen varsinainen kohde on kuitenkin herännäispappilan ja herännäissukujen jäsenten maailmankuva, jolle lukkari Saxbergin karkea tarina toimii paljastavana kontrastina.

Tutkimusidea alkoi hautua sen jälkeen kun Matti Peltonen oli löytänyt sattumalta antikvariaatista Lydia Hällforsin (os. Bergroth, 1844–1916) kirjan *Äidin muistelmia* (1924). Tällainen näennäinen sattumanvaraisuus (tai intuitiivisuus) tutkimuksen aihevalinnoissa liittyy mikrohistorialliseen tutkimukseen. Tutkija on koko ajan ”tuntosarvet pystyssä” tunnistamassa lähdeaineistojen ristiriitoja ja halkeamia, jotka toimivat johtolankoina ja synnyttävät hedelmällisiä tutkimuskysymyksiä. Tutkijan tehtäviä ovat ihmettely ja itsestään selvyyksien kyseenalaistaminen. Lydia Hällforsin muistelmassa ihmettelyn herättää kirjan yllättävä aloitus: miksi nuhteetonta elämää viettänyt papintytär ja leskirouva aloittaa muistelmansa kuvailemalla raakaa murhaa, joka tapahtui jo viisi vuotta ennen hänen syntymäänsä ja joka ei suoraan liity hänen perheensä elämään?

Tarinan konna on Keuruun lukkari Matias Saxberg, jonka Peltonen määrittelee ”antisankariksi ja historian epähenkilöksi” ja josta kenelläkään ei tunnu olevan mitään myönteistä kerrottavaa. Lukkari Saxberg kuvataan kaikissa aineistoissa ahneeksi, irstaaksi, häikäilemättömäksi ja väkivaltaiseksi ihmiseksi. Rikos, josta hän joutui kärkeille, oli paimentyttö Eeva Maria Matintyttären raaka ja tarkoitukseton surma vuonna 1839. Synnä lukkarin raivostumiseen oli se, että Eeva Maria oli laskenut karjan lukkarin

vuokraamalle niitylle. Matti Peltonen on jäljittänyt Lydia Hällforsin muistelmien lisäksi kaksi muuta kertomusta Saxbergin surmatyöstä. Oikeuspöytäkirjojen lisäksi tapahtumia kuvataan ilmeisesti kyläläisten sepittämässä pilkkarunossa, joka merkittiin muistiin Keuruulla ja liitettiin Kansanrunousarkiston kokoelmiin vuonna 1851. Kertomukset mässäilevät tarinan raailla yksityiskohdilla, mutta Eeva Marian nimi mainitaan vain oikeuspöytäkirjoissa. Hänen ainoa yksilöity piirteensä on pitkä ja paksu tukka, jonka lukkari tarinan mukaan repi päänahkaa myöten irti.

Eeva Matintyttären surman oikeusprosessi sai erikoisia käännteitä: kihlakunnanoikeus langetti Saxbergille kuolemantuomion, mutta määritteli kuitenkin että teko oli tehty ”pikaistuksissa”. Tässä ratkaisussa jätettiin huomiotta ne renkien ja loisten esittämät todistukset, jotka viittasivat vanhaan kaunaan Saxbergin ja piikatyön välillä. Vaasan hovioikeus säilytti tuomion, mutta hovioikeuden presidentti esitti ratkaisuun eriävän mielipiteensä. Senaatin oikeusosasto kääntyikin presidentin kanssa samalle kannalle ja kumosi aiemmat tuomiot. Tuomio muutettiin sakoiksi ja häpeärangastukseksi kirkon häpeäpenkissä. Lisäksi myös Eeva Matintyttären vanhemmat anoivat tuomion lievennystä, ilmeisesti Saxbergin lahjomina.

Lukkari kohtasi itse väkivaltaisen kuoleman yli kaksi vuosikymmentä rikoksensa jälkeen, vuonna 1861. Tämä tapahtuma oli 17-vuotiaalle Lydia Hällforsille järkyttävä kokemus, jota hän kuvasi päiväkirjamuistiinpanoissaan ja myöhemmin muistelmissaan. Saxberg ja hänen emännöitsijänsä surmattiin raa’asti yöllä kotonaan. Murhan suunnittelusta ja surmaajien palkkaamisesta epäiltiin Aappo Könttärää, joka oli ostanut lukkarin tilan. Synä oli tietävästi kallis syytinkisopimus. Todisteita tai tunnustusta ei kuitenkaan saatu, joten epäillyt tuomittiin ”tunnustusvankeuteen”, josta he aikanaan vapautuivat.

AJAN SPIRAALI

Mikrohistorian tutkijoille esitetään usein kriittisiä kysymyksiä poikkeuksellisten tapahtumien merkityksestä tutkimuskohteina. Peltonen korostaa, että tavallisten ja epätavallisten tapahtumien tutkimus eivät ole toistensa vastakohtia vaan paremminkin erilaisia tutkimuksen strategioita. Poikkeuksellinen tapahtuma voi luoda poikkeuksellisia lähteitä, ja siinä mielessä se kertoo myös arjen historiasta. Lukkari Saxbergin kuolema paljastaa kyläyhteisön sisäisiä ristiriitoja ja liittoutumisia.

Peltonen uudistaa virkistävästi historiallisen tutkimuksen perinteistä kronologista rakennetta. Lukkari Saxbergin ja Lydia Hällforsin tarinat kulkevat rinnakkain ja lomittain. Lukkari Saxbergin rikoksen ja oikeudenkäynnin jälkeen siirrytään seuraamaan Lydian elämänvaiheita aina 1900-luvun lopulle saakka ja palataan sitten Saxbergin kuolemaan. Välillä spiraalimainen aikarakenne tuntuu ärsyttävältä ja hämmentävältäkin: juuri kun on päästy vauhtiin yhdessä aiheessa, siirrytään taas toiseen. Lydia Hällforsin ihanteellinen elämäkatsomus ja herännäispappilan nuhteettomuus saavat kontrastin lukkari Saxbergin elämän raa’asta materialistisuudesta. Ratkaisu on tietoinen ja se korostaa sitä, miten lukkari Saxbergin tarina säilyi Lydia Hällforsin

mielessä koko hänen elämänsä peilinä ja kontrastina hänen perheensä ja sukunsa ihanteelliselle, itsekieltäymystä ja epäitsekkyyttä korostavalle elämäntavalle. Lukkari Saxberg ja Lydian isä Frans Henrik Bergroth ovat muistelmien varjo ja valo, roisto ja sankari.

Peltonen pohtii kiinnostavasti herännäispappilan elämäntavan perusteita ”vastavuoroisuuden teatterina” soveltaen antropologista lahjatutkimusta. Lydia Hällfors kuvaa perheensä ja sukunsa suhdetta kansaan pyyteettömänä anteliaisuutena, jossa pappilan väki jakoi sivistystään sekä konkreettisesti lääkkeitä ja kirjoja (joista kylläkin otettiin maksu). Pappilan nuoret pitivät kylän nuorten kanssa ompeluseuraa ja toimitivat yhdessä käsinkirjoitettua *Kipinä*-lehteä. Pappilan perhekulttuurilla oli kuitenkin myös pimeät puolensa, joista yksi oli tytärten varsin laskelmoitu naittaminen sopiville sulhaskandidaateille. Koulunkäynnin keskeytyminen ja vanhempien järjestämä avioliitto olivat Lydia Hällforsille kovia kokemuksia. Leskeydyttyään nuorena hän kuitenkin pääsi luomaan uraa opettajana Helsingissä ja solmi sitten uuden rakkausavioliiton.

Matias Saxbergilla oli oma, kovempi ja materialistisempi ”vastavuoroisuuden teatterinsa”. Hänen perunkirjastaan selviää, että hänellä oli huomattava omaisuus ja velkasuhteita moniin silmäätekeviin kansalaisiin. Mahdollisesti nämä velkasuhteet saattoivat vaikuttaa hänen tuomionsa lieventämiseen.

Lydia Hällforsin ja muiden kertojien mukaan lukkari Saxberg sai lopulta ”ansionsa mukaan”, vaikka karkea ja väkivaltainen kuolema ei ollutkaan suoraa seurausta hänen surmatyöstään. Toisaalta hänen surmaajansa haluttiin saada vastuuseen teoistaan. Vastaavanlaiset käsitykset ”symbolisesta rangaistuksesta” toistuvat myös kansalaissodan jälkeisessä punaisten perinteessä, missä punaisten surmaajat kuolevat salaperäisiin tauteihin, tekevät itsemurhan, menettävät lähiomaisensa tai järkensä (U. Peltonen 1996, 223–226).

Matti Peltonen erittelee historian valoja ja varjoja: jotkut henkilöt saavat oman äänen, toisille on tarjolla roiston rooli ja kolmannet jäävät nimettömiksi uhreiksi ja statisteiksi. Lydia Hällfors oli kirjoittavana naisena ”julkisuuden kynnyksellä”, vaikka hänen muistelmansa ovat painuneet unohduksiin. Lukkari Saxberg ei missään vaiheessa saa omaa ääntä ja Eeva Matintytär jää mykäksi uhriksi.

Lukkari Saxbergin rikos muistuttaa asetelmaltaan Anna Makkosen kirjaa *Kadonnut kangas* (2005). Molemmissa teoksissa vastakkain ovat hiljainen, vaatimaton nainen ja vallanhimoinen mies. Nainen (Anna Makkosella ompelija Ida Digert) toimii tapahtumien kuvaajana ja tulkitsijana. Ida Digertin ja nimismies Evald Sjömanin välinen yhteiskunnallinen asetelma on kuitenkin päinvastainen kuin Lydia Hällforsin ja Matias Saxbergin suhde. Anna Makkosen kirja on rakenteeltaan ja tavoitteiltaan toisenlainen: Ida Digertin päiväkirja on julkaistu kokonaisuudessaan, ja siitä seurataan historiallisia johtolankoja eri suuntiin. *Lukkari Saxbergin rikos* taas on johdonmukaisesti etenevä, lähdeviitteillä varustettu tutkimus, joka yhdistetään myös mikrohistorialliseen metodologiaan. Lopussa tarinan spiraalia kootaan yhteen. Jäin kuitenkin kaipaamaan Lydia Hällforsin tarinaa Matias Saxbergin rikoksesta (alkuperäisen käsikirjoituksen pohjalta), jota tekijä enimmäkseen referoi ja muutamassa kohden siteeraa. Tämä kertomus on tutkimuksen lähtökohta, joten olisi ollut kiinnostavaa lukea se kokonaisuutena. Ehkä sen olisi voinut lisätä liitteisiin, joissa on monia suorita sitaatteja alkuperäislähteistä?

Kokonaisuutena *Lukkari Saxbergin rikos* on kuitenkin nautittava ja ajatuksia herättävä lukuelämys, joka avaa uusia kysymyksiä myös perinteentutkijoille.

KIRJALLISUUS

MAKKONEN, ANNA 2005: *Kadonnut kangas. Retkiä Ida Digertin päiväkirjaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

PELTONEN, MATTI 1999: *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.

PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Punakaapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ZEMON DAVIS, NATALIE 2001: *Martin Guerren paluu*. Helsinki: Gaudeamus.

FT Kirsti Salmi-Niklander työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineessa.